

Indianerdag

Lek indianere en dag - eller i en hel uke. Sett opp en presenningslavvo, lag maten på bål og gå på jakt med pil og bue.!

Hvis vi skal på indianertur, kan vi ikke se ut som vi gjør til vanlig: Vi må bli indianere! Det gjør vi enkelt ved å lage oss pannebånd, male oss i ansiktet og finne på indianernavn.

Pannebånd kan vi lage på mange måter, noen vil f.eks. fingerhekle, men det enkleste er nok å tvinne. Velg ut garn i tre farger. Lengden på garnet på være 1,7-2m for å rekke rundt hodet på et barn. To og to samarbeider og må bli enige om hvilken vei de skal tvinne. I pannebåndet kan vi feste fuglefjær hvis vi er så heldige å finne det, eller vi kan bruke et rogne- eller et askeblad.

Indianerne hadde navn etter egenskaper de hadde, og det kan barna tenke på når de skal finne seg indianernavn. "Store ørn" kan være et passende navn for en som ser godt og finner mye fint når dere er på tur, "Raske ulv" kan være et fint navn for en av "urokråkene". Jentene finner ofte på litt andre navn som Pocahontas og Månestråle. De som har litt selvironi og har skjønt ideen bak indianernavnene kan komme med gode navn som "Store plumpefot" (han som alltid plumpet på tur!). Indianernavnene kan skrives på en treklype med sprittusj og festes på klærne slik at de er synlige for alle.

Det er mye som kan tas med under tema "Indianer":

- Dere kan sette opp en tipi (lavvo). Se lavvo under kapittelet "Friluftsliv".
- Å lage pil og bue er nesten en selvfølge. Og henger man opp noen pappfugler i buskene er disse fine å jakte på! Se hvordan lage pil og bue under "Kreativitet".
- For å spikke buen er det nok greit å ta en gjennomgang på hvordan man skal bruke kniv og hvordan man ikke skal bruke kniv. Noen enkle knivregler finner dere under "Friluftsliv".
- Er dere heldige og har tilgang til et sted ved vann, kan dere kanskje få låne kanoer og padle en tur? Se forøverig kanotur under "Turforslag".
- Og sist men ikke minst må man jo ha litt mat i løpet av dagen: Den lager man på bålet i god, gammel indianertradisjon! For tips til ting å lage på bålet se "Mat ute".

Fugl

Særlig om våren når trekkfuglene har kommet tilbake, kan det være fint å ha fugl som tema.

En fin aktivitet om våren kan være å registrere hvilke fugler som kommer først tilbake fra opphold i varmere land. Dette kan dere gjøre ved å lage en egen oversikt der dere setter opp navnene på hver fugl og dato for når den ble observert første gang om våren. På internett finnes ferdige skjema for dette i tillegg til skjema for treslag og blomster. Bruk for eksempel søkeordet "Vårsjekken".

Den oversikten dere lager kan også brukes til å merke av den siste datoen fuglene sees i deres område om høsten.

Også om vinteren kan man ha litt om fugl: Man kan se på hvordan de ulike fuglene tilpasser seg vinteren. Det er generelt tre måter å tilpasse seg vinteren på: Reise til Syden, streife etter mat eller bli hvor du er. De som flyr sørover gjør dette i hovedsak fordi matkilden (insekter, småganger) forsvinner. De som streifer etter mat, kan danne flokker (nøttekråke, korsnebb) og dra til områder hvor det er mye mat. De som blir, legger om kostholdet (fra insekter til frø, flaggspett), hamstrer mat (nøttekråke) eller spiser mat som finnes året rundt (måker og storkender ved åpent vann). I den forbindelse kan det være fint å ha en foringsplass hvor man kan se på hvilke fugler som blir i Norge om vinteren.

Andre ting som kan tas med under tema "Fugl":

- Lokke på fugl: Se fuglesang under "Natur og miljø".
- Lage fuglekasser og følge opp disse. For mer om dette se under "Natur og miljø".
- Lage foringsball. Beskrivelse finnes under "Natur og miljø".
- Dra ut på tur og se etter fugl. Tips om ting dere kan gjøre i løpet av turen: Se fugletur under "Turforslag".

Blomster-, grønnsaks- eller urtehage?

I nærområdet finnes det kan hende en liten jordfleck som dere kan opparbeide til kjøkkenhage? Dette arbeidet må påbegynnes tidlig på sommeren, men så kan dere tilgjengjeld kanskje høste fruktene av arbeidet alt når sommerferien kommer. Enkelte planter trenger ofte hele sommeren for å vokse opp, og da kan det bli vanskelig med vanning i ferien. Kanskje kan dere få laget en arbeidsliste for sommerferien avhengig av når barna skal på ferie?

Grønnsaks- eller urtehage

Utstyr: Hagereissskap, gjerne tilpassa barn: spade, jernrive, hakke, grafse, bøtte eller lastebil, trestamme eller stein til kantsetting, huminal/mold (avhengig av opprinneleg jordtype), frø og/eller planter

Gjennomføring:

1. Finn høveleg stad for opparbeiding av grønnsakhage. Ta omsyn til sol, vind, vegetasjon og mål opp areal og merk med tauer eller kritt.
2. Spa av torvlag (torvlag kan kaldkomposterast).
3. Jordbearbeiding: Bruk hakke, grafse og til slutt jernrive. Jo betre arbeid som blir gjort her, jo betre resultat. Jorda skal bli luftig og lett. Plukk ut stein, jordklumpar, ugras, røter m.m.
4. Tilsett kalk, huminal, god matjord, kompost, gjødsel, alt etter behov. Bland godt, bruk hakka. Har ein tilgong på husdyrgjødsel bør denne tilsetjast i eller rett før regnver/yr. Kunstgjødsel kan spreiest før såing i tørt ver, den vil så løysast opp når regnet kjem. Seinare kan kunstgjødsel svi planter, og må kun spreiest i regnver eller rundt planter på molda.
5. Lag senger (maks 50 cm) tilpassa val av planter. Hugs å ha gode mellomrom til å gå på.

Såing:

Plantene kan plantast ut når faren for nattefrost er over. Kjøp inn frø i god tid. *Høvelege grønnsaker:* Gulrot, kålrot, nepe, sukkererter og poteter (grønnsaker som barn flest likar). *Høvelege urter:* Oregano, ulike sorter timian, sitronmelisse, løpstikke, graslauk og persille (2-årig).

Vatning:

Vatne alltid etter såing/utplanting. Skulle det etter såing bli 14 dagar samanhengande opphaldsver trengst det og vatning ei stund etter denne tørkeperioden. Seinare i vekstsesongen må de vatne etter behov.

Gjødsling:

Ny omgang med gjødsel må ikkje skje før plantene har røta seg. Med tanke på lang sommarferie bør ein før og etter ferien gjødsle kvar 14. dag.

Oppfølging:

Det må luggast jamt slik at ikkje ugras tar overhand og stel næringa frå plantene. Samstundes med luking må ein rote i jorda sitt topplag, hygge potet/gulrot/kålrot. Grønsakene under jorda må ikkje ha sollys på seg (blir grønne og uspiselege).

Hausting:

Både urter og grønnsaker kan haustast i september (tidlegpoteter i juli/ august). Urter skal hengast opp og tørkast. Dei skal lagrast mørkt og tørt. Urtene kan og nyttast friske/ferske.

Tips:

- Bruk neslevatn (brennesle og vatn som har stått i nokre veker) eller husdyrgjødsel blanda med vatn.
- Plant gjerne tagetes hist og her mot skadedyr.
- Plant kløver eller sukkererter (belgvekster) for nitrogentilførsel.

Blomsterhage

Utstyr: Blomsterbed, frø av blomkarse eller andre blomsterplanter, pottes og jord

Gjennomføring: Blomkarse er en nøysom plante. Den krever forholdsvis lite stell, og kan klare seg over sommeren i et bed i barnehagen eller skolegården hvis det ikke er altfor tørt. I tillegg har den store fine frø som kan samles, for å plante neste vår. Frøene sås inne og plantene settes ut (se frøpakken). Blomstene holder seg helt til skolen starter igjen (normalsommer i Sør-Norge).

Sukkererter og solsikker egner seg også godt. De trenger derimot noe å støtte seg til og klatre på. Ved å hjelpe sukkerertene i starten og ha noen tråer på kryss og på tvers, er de nesten selvhjulpne. Sukkerertene er omtrent ferdige fra slutten av juli og til rundt midten av august (normalsommer i Sør-Norge).

Det finnes også mange andre fine blomster dere kan så i bedet. Kanskje kan dere plukke en bukett og gi til nærmeste sykehus eller aldershjem?

Værstasjon

Følg været over en periode

Værstasjonen kan dere sette opp i nærheten av der dere holder til, slik at det er lett å lese av målingene når dere måtte ønske det. Stasjonen kan bestå av bare et termometer eller man kan bygge opp en værstasjon med mange måleinstrumenter. Det er best å sette opp måleinstrumentene i sommerhalvåret.

Temperaturstasjon

Utstyr: «Nøkkelskap», stolpe, borr, skruer, hvitmaling, pensel og termometer.

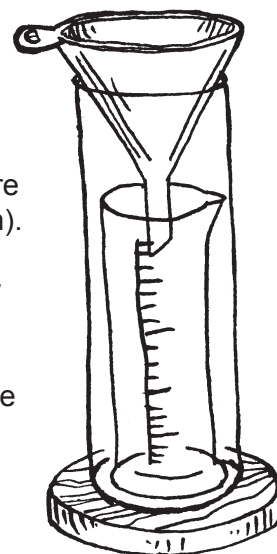
Gjennomføring: Værstasjonene til meteorologisk institutt er hvite kasser med måleinstrumenter inni. Temperaturstasjonen er en enkel utgave av denne. Nøkkelskapet (fås kjøpt i mange hobbybutikker) utgjør stasjonen. Mal stasjonen hvit for at overflaten ikke blir varmet opp av sola. Borr mange små hull i stasjonens gulv slik at det blir god gjennomlufting. Skru fast termometeret inne i skapet, og skru stasjonen fast til en stolpe/stokk som er slått ned i jorda. Nå kan dere lese av temperaturen, og føre statistikk og tegne grafer, finne maksimums- og minimumstemperatur. Et godt tips er å måle temperaturen til samme tid på døgnet – i spisepausa for eksempel!

Holder dere til i nærheten av en innsjø eller fjorden/ havet, kan dere også følge med på vanntemperaturen gjennom et år. Finn en plass som er lett tilgjengelig hele året, og hvor det er litt dypt, f.eks. ved en brygge. La termometeret ligge i vannet ca 10 min. før dere leser av temperaturen.

Nedbørsmåler

Utstyr: En trakt med stor åpning og lite rør, en målesylinder (en avskåret brusflaske), en treplate (stor nok til at målesylinderen står støtt) og et rør av plast (med større diameter enn målesylinderen, men mindre enn trakten).

Gjennomføring: Lim målesylinderen fast til treplata. Regn ut arealet av målesylinderens og traktas åpning og marker den nye skalaen på målesylinderen (i vanskeligste laget for barna). Lim trakta fast til plastrøret. Plastrøret må være litt lengre enn målesylinderen, slik at plastrøret kan settes utenpå målesylinderen og traktas tupp stikker ned i målesylinderen. Sett nedbørsmåleren i åpent lende.

Vindretningsmåler

Utstyr: En tynn, smal plast- eller tøystrimmel, en spiker, en stokk, en øks og et kompass.

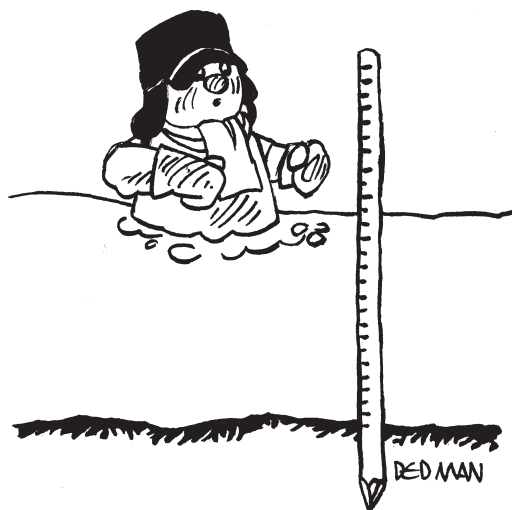
Gjennomføring: Lag stokken spiss i bunnen og ta vekk en del av barken slik at stokken ikke råtner. Slå inn en stor spiker på toppen, men la det stå igjen ca. 2-5 cm der plaststrimmelen knyttes fast. Slå stokken godt ned i bakken på et åpent sted. Plaststrimmelen er lett og vil blåse til den motsatte siden av vindretningen. Med et kompass kan dere se hvor vinden kommer fra.

Snømåler

Utstyr: En stokk på ca. 5 cm i diameter og ca. 1 m høy (avhengig av hvor mye snø det er om vinteren).

Gjennomføring: Ta av barken på stokken og hugg den spiss i den nedre enden. Mal på en måleskala - start ca. 15 cm fra den nedre enden. Dunk stokken ned i jorda slik at nullpunktet kommer rett over bakken. Lag gjerne to for å sette en i skogen og en på et åpent jorde, så kan dere i tillegg måle forskjellene i snømengde på de to plassene.

Gamle værtegn

Når dere er ute på tur, kan dere teste ut om de gamle værtegnene spår riktig. Kan det være forskjell fra landsdel til landsdel? For eksempel hvis sola går ned i en sekk på vestlandet, kommer det sannsynligvis skyer inn fra vest. Når de kommer inn til land, møter de fjellene og presses oppover i kaldere luftmasser og gir fra seg regn. Hvis sola går ned i en sekk på østlandet, blir det sannsynligvis ikke regn fordi østlandet ligger i regnskyggen for fjellene i vest. Her er noen eksempler på gamle regler:

- Ask før eik blir steik og eik før ask blir plask. Hvis eika springer ut før asken, blir det en regnfull sommer, men hvis asken springer ut før eika, blir det fint vær.
- Lite rognebær gir mye snø eller var det slik at mye rognebær gir mye snø? Her er det ulike tradisjoner mellom landsdelene.
- Når sola går ned i en sekk, er den neste dag vekk.
- Når svalene flyr lavt, blir det nedbør.
- Ring rundt månen gir snøvær.
- Når myggen biter hissig, blir det nedbør.
- Når isen ligger til St. Hans, blir det en sen vår.....

Robinson Crusoe-ekspedisjon - Ferieklubb for SFO-barn

En dag på en øde øy hvor barna skal "overleve" på hva de selv fanger og tilbereder av mat.

Dagen begynner med at barna blir hentet med båt og kjørt ut ca en halv time til vår øde øy, hvor de blir strandsatt. På båten rekker vi å snakke med de voksne fra SFO som er med barna om dagens program, spisetider, sikkerhet mm. Når vi kommer i land presenterer veilederne "Torsdag" og "Fredag" seg, og forteller om Robinson Crusoe og Fredag. Vi forteller også at øya vi er på en gang ble brukt av sjørøvere som plyndret skip, og gjemte unna skatter på øya. Disse skattene er ikke gull, men utstyr man kan ha bruk for til å overleve. (På forhånd har vi vært ute med "skatten", altså utstyret vi trenger, og gjemt den under en presenning.) Noe av utstyret må vi likevel ha med oss den aktuelle dagen, f.eks førstehjelpskoffert og ingredienser til suppa. (Har erfart at rev og grevling liker suppe-ingrediensene våre!). Vi går over øya til den bukta vi har tenkt å være i, og der setter barna i gang med skattejakten. "Hurra! Vi fant skatten under en presenning!" Hver gang undres barna: "Er dette skatten? Skatt er jo penger og gull!" Da må vi forklare: Hvilken nytte har man av penger og gull om man er strandet på en øde øy? Det vi trenger her er utstyr for å overleve! Slik som redskaper til å fange og lage mat. (Hvis DU var alene på en øde øy, ville du valgt å finne en fiskestang eller en gullring?)

Når vi har funnet skatten, går vi igjennom dagens program med barna. Vi begynner med å fiske strandkrabber, reker og snegler. Noen barn får i spesialoppdrag å bruke kasterive til å sanke sagtang til suppa. De som har med egen fiskestang vil gjerne prøve fiskelykken, og kan få i oppdrag å sørge for fisk til suppa. (Ettersom fiskelykken noen ganger uteblir, pleier vi jukse litt og har med en fisk/fiskeblokk for sikkerhets skyld...). Dersom vi er så heldige at vi har funnet noen tomflasker, da kan vi lage flaskeruser av disse. Noen kan også sanke furunåler og annet som kan brukes til skogste, og noen kan spikke pinner til kullstifter. Dette driver vi med i omtrent halvannen time. Deretter er det på tide å lage en kokegrop, og gå i gang med suppa. Vi spiser av kopp, og gjør som en ekte Robinson: Bruker et halvt vasket blåskjell som skje! Etter maten lager vi kullstifter, disse er supre til å tegne skattekart med! Eller kanskje dere vil skrive en flaskepost? Vi koker skogste og popper popcorn på bålet. De som ønsker det, får fortsette med krabbefisket. Hvis noen er blitt kalde eller bare har lyst til å leke litt, er "Ekornsisten" og "Hvor kommer dere fra" populære leker. Til slutt er det opprydning. Alle dyr som ikke skal spises slipper vi forsiktig ut i vannet igjen. Rydd bort alle spor etter dere, lær barna sporfri ferdsel.

Etter tre og en halv time blir vi reddet av båten, og transportert inn til det trygge fastlandet igjen. (Skulle ikke båten komme, så er ikke det krise nå som vi har lært å overleve på en øde øy!)

Se nærmere beskrivelser i permen av:

- Flaskeruse; Natur og miljø
- Tangsuppe, skogste, popcorn på bål, samt koking og spising av krabber, reker og snegle; Mat ute
- Kullstifter; Kreativitet
- Enkel kokegrop på stranda; Friluftsliv
- "Ekornsisten" og "Hvor kommer dere fra"; Uteleker

Utstyr til Robinson-ekspedisjonen

Felles

Presenning til å sette sekker og utstyr under, samt til beskyttelse ved regn
Gryter til suppe, snegler og krabber
Grillkull
Fyrstikker
Tennvæske
Noen kniver
Ingredienser til tangsuppa (Husk ferskvann!)
Tannpirkere til sneglene
Kopper til suppen (til de som ikke har med seg)
Kasterive
Bøtter
Krabbesnører
Flaskeruser
Håver
Bestemmelsesduker (kan sløyfes)
Litteratur om dyr og vekster i fjæra
Førstehjelpsutstyr
Redningsline

Barna har med

Varme klær (det er ikke sikkert vi strander på en sydhavsøy...)
Regnklær
Støvler
Rednings/flytevest
Matpakke (små Robinsoner trenger gjerne ei skive før de starter jakta på mat...)
Drikke
Kopp
Fiskestenger (de som har)

Elgjakt

Bakgrunn

Elgen er vårt mest vanlige hjortedyr og de aller fleste barn har sett dyret, enten i skogen eller langs veien. Elgjakta er en lagaktivitet der alle bidrar for å få utført oppgaven, som er å felle elgen med et skudd, få den og ta vare på den slik at den kan bli til mat. En oppnevnt jaktleder er ansvarlig for sitt jaktlag.

I mange kommuner og bygder er elgjakta en stor begivenhet som mange har hørt snakk om. Elgjakta har stor betydning for jaktkulturen, og høstningstradisjonene på disse stedene betyr mye for folks bolyst og livskvalitet.

Mål

Biologi: Lære om elgen som art og hvor den lever til ulike årstider. Spor og sportegn. Bli kjent med jakt som en viktig metode for uttak av overskudd av dyr.

Friluftsliv: Stimulere til aktivitet i samspill med andre.

Kultur: Gi barna innføring i jegerkultur, høstningstradisjon og bygdekultur. Bli kjent med naturen som spiskammer.

Alder

Gjennomføring av prosjektet passer alle barn f.o.m. 3 år og oppover.

Gjennomføring

Aktiviteten må nødvendigvis legges til de ukene på høsten elgjakta foregår. Dette er vanligvis fra 25. september og ut november. Det er en fordel om man kan sette av flere dager (2-3 dager) til prosjektet. Det er selvfølgelig ønskelig at jaktlaget feller en elg i den avsatte perioden og at barna kan være med på slaktinga, og på den måten se med egne øyne hva som foregår. Det ideelle er om man også kan få kjøpt litt kjøtt som kan stekes på bål eller tas med til tilberedning inne senere.

Oppmøte avtales sammen med elgjaktlag som skal ut på jakt. Jaktleder viser barna jaktutstyr og våpen. Barna kan enten være med jegerne ut på post eller vente på et egnet sted der man kan bruke tida til å fyre bål og lage mat mens elgjaktlaget gjør det de må. Barna kan sammen gå en tur for å se på spor og sportegn etter elg. Større barn kan være med å gå sammen med jegerne.

Ved felling av dyr bør barna få være med å se på og aller helst få mulighet til å bruke kniv på dyret.

Hvordan gå fram?

Alle kommunene sitter med oversikter over jaktlag og jaktledere. Ta direkte kontakt med en jaktleder i god tid før jakta (på våren) og legg prosjektet fram. Man kan også ta kontakt med en lokal jeger- og fiskerforening for å høre om de kan bidra i gjennomføringen av prosjektet.

Vikingtid

Vikingtiden i Norden regnes fra ca år 800 til 1050 e. Kr. Perioden har fått navnet etter alle vikingferdene. Hvem var de så, disse hårete, skjeggete vesnene, utstyrt med hjelmer med horn på - som dro rundt og plyndret og slo hverandre i hjel?

Det er på tide å avlive noen myter:

- Det er ikke funnet spor etter hjelmer med horn, så antagelig brukte de ikke dette. (Men det er et ganske festlig innslag på f.eks fotballkamper i dag!)
- Det fantes også kvinner, barn og gamle i vikingtiden, ikke bare hårete, skjeggete menn!
- De fleste vikingene dro ikke ut på vikingferd, men ble igjen hjemme sammen med familien. Vikingene levde i storfamilier, dvs at barn, foreldre og besteforeldre levde ilag.

Vikingene som hadde gård, levde av å dyrke jorda og holde husdyr. De dyrket korn som hvete, bygg og havre, og av dette bakte de brød og lagde grøt. Vikingene spiste mye grøt! Husdyra ga dem kjøtt, melk, egg, ost og smør. Skinn, horn og bein fra dyra ble solgt på handelsferder til andre land. I tillegg til å dyrke jorda og holde husdyr, var vikingene flinke fiskere og jegere. I skogene fant man også frukt, bark, røtter, bær og nøtter. Fattige bønder hadde bark i melet for å drøye det. Kjøtt og fisk kunne brukes f.eks til kjøttsuppe eller fiskesuppe, eller det ble bevart ved salting, tørking eller røyking. Løk og urter inngikk i middagsmåltidene, men ikke poteter (dette var før poteten kom til landet). Melkemat og blodmat var også vanlig på denne tiden.

Andre vikinger kunne være kjøpmenn eller håndverkere. Håndverkerne bygde hus og lagde jordbruksredskaper, og spesielt er vikingene kjent for de gode smedene og båtbyggerne. Smeden måtte lage sikre brynjer og gode sverd. Båtbyggerne bygde praktfulle båter, som var bygd slik at de kunne ros nesten helt opp på stranda (dvs. flate under). Slik kunne vikingene lure seg i land nesten hvor som helst! Mange vikinger var slavehandlere som brukte trelle som arbeidere og tjenere. De mektigste og rikeste vikingene var høvdinger som ledet vikingferdene. Det kostet mye å utruste skip og holde mannskapet med mat på vikingeferdene.

Kvinnene som levde i vikingtiden var ansvarlig for å passe barna, stelle dyra, lage klær og lage mat. I tillegg var de flinke til å utnytte urtene på stedet. De brukte urter til å lage medisiner til barna sine når de var syke, og til syke og sårede vikinger. Dro mannen på tokt, var det hun som var ansvarlig for gårdsdriften til han kom tilbake. Tilhørte hun en rik familie, kunne hun ha trelle til å hjelpe seg på gården. Kvinnene hadde flere rettigheter under vikingtiden enn de skulle få i perioden som fulgte. Bl.a. kunne hun kreve skilsmisse fra mannen sin dersom han ikke behandlet henne og familien bra, eller at han var en latsabb og en dårlig forsørger!

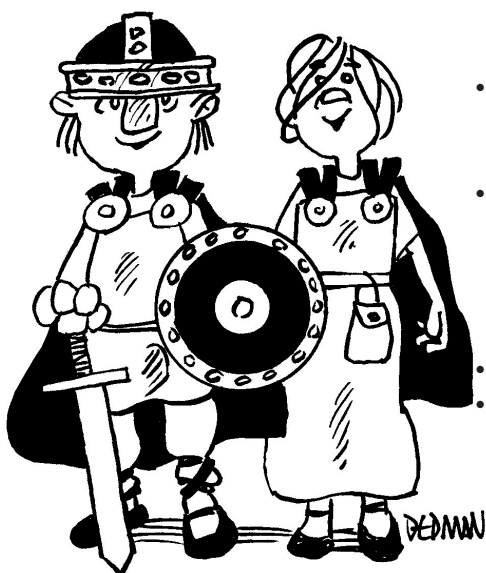
Om barna i vikingtiden vet vi ikke så mye. Det kan tyde på at de har lekt med små trebåter, tresverd og økser, - den lille tida de fikk lov til å være barn. Foreldrene ønsket at de skulle bli voksne så fort som mulig. (Mens vi i dag vil at de skal være barn lengst mulig!) Jentene kunne giftes bort alt fra 12 års alderen. Da var det slektingene som bestemte hvem hun skulle gifte seg med (arrangert ekteskap), og jenta hadde ikke mye hun skulle ha sagt. Guttene var voksne den dagen de kunne nok om gårdsdrifta. Hvis de hørte til stormannsslektene, var "manddomsprøven" gjerne å dra på tokt. I sagaene beskrives barn som voksne alt fra fødselen av, det kan være fortellinger om daggamle gutter som er brynjekledd og tar hevn, om Egil Skallagrímsson som drepte sin første lekekamerat som 7-åring (økse i hodet på han som slo han i ballspill...) eller om Olav Trygvason som drepte sin første mann da han var ni år gammel.

Vikingene hadde fire sorter våpen å velge mellom: Øks, spyd, pil og bue og sverd. Øks var det viktigste og vanligste våpenet, og spyd var alle vikingbønder pålagt å ha (det sa loven). Pil og bue ble brukt stort sett bare når angrepet startet, da sendte bueskytterne en pilskur mot fienden. Etterpå kjempet de mann mot mann med øks og spyd. Det var bare høvdingene og de rikeste som hadde råd til å skaffe seg sverd. Dette fikk de med seg i graven, slik at de kunne slåss videre etter døden! Da trodde de at de kom til Valhall, der Odin styrte. Her var veggene lagd av spyd og taket av skjold!

Klær i vikingtiden var hovedsakelig laget i ull og lin. Kvinner hadde ofte en sid serk av ull eller lin, og over denne hadde de en selekjole som ble holdt oppe av en spenne på hver skulder. Mennene gikk kledd i skjorte og bukser, med en kort trøye over. Buksene ble holdt oppe av et belte. Buksebena var ofte snøret inntil leggene med snorer. Kapper ble brukt til yttertøy både for menn og kvinner. Og mennene staset seg opp ekstra fint når de skulle ut på tokt!

Hva kan vi gjøre med VIKING som tema:

- Ut og ro! Ta på rednigsvestene (selv om vikingene ikke brukte vest) og dra på tokt! Forslag til navn på besetningen: Harald Hårfagre, Tore Hund, Leiv Eriksson, Eirik Blodøks, Styrbjørn Sterke, eller gudenavn som Odin, Tor, Frøy og Frøya.
- Lag trebåter (f.eks barkebåter, se Kreativitet), tresverd, pil og bue (se Kreativitet) og skjold. Skjold kan lages av solid papp, tynne finerplater e.l. Fest et "håndtak" på baksiden av skjoldet.
- Lag langhus: Tråkk opp langhus i snøen, marker på stranda eller på gresset. Langhusene var lange og smale. I ene enden var det fjøs, i andre enden bodde menneskene. Her var sengene plassert langs veggene, mens ildstedet var midt i rommet. Velg lengden på langhuset selv, det trenger ikke være så langt som det fra vikingtiden som er bygget opp igjen på Borg i Nordland - og er 83 meter! Velger dere en miniatyrkopi, så kan f.eks konglekuer bo i fjøset.
- Lag amuletter: Vikingene hadde amuletter som skulle verne dem mot onde makter. Finn runde, glatte, steiner og mal runetegn på disse. Eller kanskje noen kan hjelpe til å lage amuletter som er kopier av Tors hammer, økseblad e.l.?
- Kostymer: Striesekker blir fine kjortler. Klipp hull til hode og armer. Gamle gardiner blir fine kapper, tre i snor øverst eller nederst i "falden".

- Mat: Bygg røykovn (se Friluftsliv) og røyk kjøtt eller fisk. Eller kanskje noen har lokale oppskrifter på melkemat eller blodmat som kan stamme fra vikingtida?
- Ha vikingemarked! Dette kan dere kanskje ha på på dager oppkalt etter vikingenes guder: onsdag (oppkalt etter Odin) eller torsdag (oppkalt etter Tor)?
- Åretrekk: To deltagere setter seg på bakken med føttene mot hverandre. Mellom seg har de en stav (f.eks del av et kosteskaft) ca. 60 cm lang som begge holder fast i. Målet er å forsøke å trekke motstanderen opp av sittende stilling. Den som klarer det har vunnet!
- Spill *Kakkjerring* eller *Kubbspill*; se Uteleker
- Besøke historiske steder fra vikingetida.

Samisk aktivitetsdag

Bakgrunn

Denne aktivitetsdagen er et forslag til hvordan man kan arbeide med samisk kultur i friluft. Utvalget av aktiviteter gir noen smakebiter av samisk kultur. Målet for opplegget er at barn skal bli kjent med samenes liv og kultur før og nå. Samisk kultur og samfunnsliv er en viktig del av den norske kulturarven som alle kan lære litt om. I rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver fra 2006 finner vi også krav knyttet til dette. Der heter det i fagområdet Nærmiljø og samfunn: "Gjennom arbeid med området nærmiljø og samfunn skal barnehagen bidra til at barna blir kjent med at samene er Norges urbefolkning og får kjennskap til deler av samisk kultur og hverdagsliv." Det finnes mye stoff om samisk kultur på internett, blant annet kan dere gå inn på www.infonuorra.no og klikke på "Om samene".

Samebingo i plenum

Dersom deltakerne kan lese og skrive:

Hver person får et ark med ni ruter. I hver rute står det et spørsmål relatert i forhold til hva man ønsker barna skal få kjennskap til. Spørsmålene i skjemaet kan være relatert til samefolket før og i dag, flagg, fargebruk, klesdrakt, reindrift, boformer, språk, joik, doudji etc. Deretter får deltakerne i utfordring å spørre hverandre for å finne ut om det er noen som vet svaret på noen av spørsmålene. Dersom de finner en som vet svaret på et spørsmål, skriver de hans eller hennes navn i samme ruta som spørsmålet. Slik holder de på helt til en har klart å skrive ni ulike navn i de ni rutene. Deltakerne kan bruke eget navn en gang. Den som først har funnet personer som kan svare på alle områdene til sammen, og slik har fylt inn et navn i hver rute i skjemaet, roper bingo eller gir annet avtalt signal.

Alle samles i en ring og går sammen gjennom svarene til bingoen ved at vinneren får spørsmålet av en ordstyrer (en voksen). Vinneren leser opp hvem han har funnet som vet svaret på dette. Personen som blir lest opp forteller så svaret. Deretter får andre supplere. Slik vil mye nyttig informasjon komme frem gjennom den felles gjennomgangen. Den voksne styrer samtalen og legger til informasjon der ikke alt det vesentlige kommer frem fra ulike deltakere. Det er også spennende om den voksne har med seg gjenstander som kan vises frem i relasjon med ulike spørsmål, som f. eks. reinhorn, samekniv, skaller, samedrakt, håndverksprodukter etc.

Etter denne aktiviteten har alle barna en noenlunde sammenfallende bakgrunnskunnskap for de videre aktivitetene.

Aktivitetsøkt i grupper

Barna deles i tre grupper. Hver gruppe holder på med hver sin aktivitet i omkring 20 minutter, før de ruller til neste aktivitet. Slik får alle være med på alt.

De tre gruppene holder på med henholdsvis:

- Lassokastekurs; kunnskaper om reindrift
- 50-leken (se 50-leken i kapittelet "Antall og form") knyttet til kunnskapene som ble trukket frem under samebingoen
- Samisk mattradisjon; matlaging på bål: Bidos (Se kapittelet "Mat ute").

Matspising og fortellinger om Stallo

Etter gjennomføringen av aktivitetene ved de tre stasjonene samles alle i ring rundt bålet og spiser bidos, mens en voksen introduserer Stallo og leser/forteller eventyr om Stallo, som er en kjent skikkelse for samiske barn. Etter hvert som barna blir ferdige med å spise kan de spikke seg sin egen stallofigur av et trevirke mens de lytter til historiene. Søk på "Stallo" på internett og finn både informasjon og eventyr.

Nødvendig fellesutstyr

Ved til bålet, vann til matlaging, bålgrøte, lassouer, gjerne reinhorn til å kaste på og ellers samiske produkter å vise frem, ingredienser til bidos (reinskav, løk, potet, gulrot, salt, pepper, mel), skjærefjeler, kniver, papir, rørerredskap, øse, terninger og poster til 50-leken, skjema og blyanter til samebingo.

Nødvendig individuelt utstyr

Alle barna må ha med seg drikke til maten, skje og skål/turkopp/turtallerken, sitteunderlag og varme klær (også lue og votter!)

Relasjon til rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver

I fagområdet "Nærmiljø og samfunn":

- Gjennom arbeid med området nærmiljø og samfunn skal barnehagen bidra til at barna blir kjent med at samene er Norges urbefolkning og får kjennskap til deler av samisk kultur og hverdagsliv.

Steinalder

Steinalder er eit stort tema som har svært mange gode aktivitetar og opplevingar knytt til seg.

Steinaldermenneska såg stort sett ut som oss. Dei lika å pynte seg med smykker, og steinaldermannen Otzie hadde mellom anna tatoveringar. Dei måtte kjenne naturen godt og nyttegjere seg av det dei fann.

At det blir kalla steinalderen, er først og fremst fordi vi gjer mykje funn av steinredskap frå denne tida. Men alt tyder på at dei nytta like mykje trereiskap og skinn – men desse har rotna opp og gått tilbake til naturen.

På heimesida www.steinalder.no kan du gratis laste ned ein interaktiv cd med fakta frå steinalderen. Denne cd'en er nyttig som bakgrunnsinfo for oss vaksne og for litt eldre barn.

Steinknusing

Å slå og knuse stein er i seg sjølv ein kjempegøy aktivitet. Men dessverre så lyt vi vaksne sette grenser for denne aktiviteten på grunn av faren for slag- og kuttskader og fykande småbitar. Men dersom ein har eit eigna område og tryggleiksonar, så har borna dagevis med motiverande og tung aktivitet framfor seg. Knust stein luktar også svært godt...Dersom ein har tilgang til steinhammar, så er det ein meir presis reiskap. Det gjer det ofte meir motiverande å jobbe med. Husk at det i steinknuseopplegg alltid er ein fordel med vernebriller – spesielt på dei små! Ein kan godt sette vernebriller som eit krav for å få knuse stein og dermed knytte eit tryggleikstiltak opp mot aktiviteten og på den måten også sette grenser for når ein kan halde på med aktiviteten.

Skattejakt og samlevesker

Skattejakt som i denne samanhengen er å leite etter pil- og spydspissar er og ein aktivitet som borna vil hente igjen og igjen. Og som ofte går i hop med steinknusing. At borna finn emne frå naturen er heilt topp! – Men vår erfaring er at det er borna sjølve som bør ta ansvar for sine funn. La borna først få lage skinnposar og samleveske som dei dekorerer med magiske mønstre frå steinalderen. Enkle strekteikningar av dyr og natur t.d. sol og måne. Og la borna ta med sine skinnposar som samlevesker på alle turane til funna sine.

Tema 1) Steinaldersamlingsplassen

Sjekk om det finst naturlege holer eller hellarar i nærområdet som har vore i bruk – eller som kan vere eigna som samlingsstad eller berre spennande som eit besøk. Ta kontakt med Friluftsråd, kommune eller fylkesgeologen. Borna har ei naturleg dragning mot holer – kanskje er det vår fjerne fortid som lokkar? For borna så spelar størrelsen og staden lite rolle – ei blokkhole i ei steinur er like spennande som ei brenningshole ved sjøen.

Nokre tryggleiksmoment bør dei vaksne ha i mente før ein utforskar holene:

- Ha tilgang til lys i form av ei lommelykt/hovudlykt.
- Sjekk faren for lause steinar (og nytt eventuell hjelm ved behov).
- Ikkje gi lov til borna å utforske noko på eigenhand og sett alltid grenser slik at ein vaksen har tilgang til alle stader der borna får vere - at det er fysisk stort nok til at ein vaksne kan komme seg inn og ut.

Steinaldermenneska budde ikkje berre i holer, men nytta også telt. Med borna kan vi lage lavvu (sjå kapitlet "Friluftsliv") eller bar- og lauvhytter. Hyttebygging er kjekt, så ein kan lage fleire små hytter rundt steinalderplassen.

Tema 2) Lys og eld

Når vi har på plass ly for vêr og vind i form av hole, hellar eller telt så kan vi starte å tenke på lys og eld. Lys lagar vi ved å nytte siv som veike og lage ei skål av stein (eller aluminiumsfolie). I steinalderen nytta dei spekk eller tran for å få olje – men vi kjøper matolje i butikken. Du kan godt bruke Tran – men det luktar ikkje godt og lukta sett seg i kledda... For informasjon om oljelampe sjå kapitlet "Kreativitet".

Det er ein kunst å fyre opp bål utan fyrstikker eller lighter. Borna har også ein svært stor fasinasjon av eld og elsker å utforske den. PS! Ikkje la forslaga under erstatte tørr ved og fyrstikker – men det er svært lærerikt og spennande å prøve å lage eld på gamle måten! Ha nok emne til at alle borna får prøve sjølve og ikkje må stå og sjå på at ein vaksen prøver!

To pinnar

Vi kan lage eld ved å gni to pinnar mot kvarandre.

Legg ein stor pinne (gjerne tyrirot) på bakken og sett ein rett tynn pinne ned på denne. Gjerne i eit litt forbora hol som held den på plass. Ha tørt gras, og never i alle tjukkleikar klar til oppstart om du klarer å få nok friksjonsvarme til at du får ei glo. Ta tynne pinnen mellom hendene og gni fram og tilbake så fort du klarer. Om ikkje anna så blir ein varm i fingrane og hendene...

To pinnar med bue

I utgangspunktet som forklart over. Men for å få større fart og meir friksjonsvarme så nyttar du ein bustreng til å holde den tynne pinnen og trykker pinnen ned med på toppen med ein flat stein. Pinnen tvinnar du inn i bustrengen og fører buen fort fram og tilbake.

Flint

Det er lov å hoppe nokre tidsaldrar fram i tid og prøve med eldjarn (jernalderen) og flint. Eldjarn og flint går å få kjøpt som ein pakke – eller du finn sikkert nokon som du kan få låne. Du må ha noko som fangar dei små gnistane du slår av og da må du ha Knusk. Knusk er den fløyelsaktige delen av ein sopp (kjuke) som veks på stammen på bjørka. Den må foredlast gjennom å koke den i lut laga frå kausisk soda eller på gamle måten av bjørkeoske.

Flint ala 2009.

Kjøp eldstål/tennstikke i butikken (vert også selt på mange sport- og villmarksbutikker). Dra gnistar med kniven eller annan skarp kant (td flint)

Den enklaste måten å få skikkelig fyr på med ei tennstikke er å lage ei lita tue med tørt gras og tynn never. Skrap forsiktig av ein del av tennstikka slik at det ligg godt med "pulver" nede på graset og neveren. Få deretter ei glo til å treffe...

Tips: Barnehageborn bør ikkje få teste å lage glør med kniv på ei tennstikke. Det vi har nytta i barnehagen er fila på multiverktøyet! Fila fungerer nesten betre enn ein kniv og ein slepp uhell!

Tema 3) Jakt og fiske

Pil og bue var viktig jaktreidskap og svært populært å lage og skyte med. Når ein lagar pil og bue sjølv så er dei ofte mindre kraft i dei og borna klarer ikkje å skyte så langt. For å lage ein god pil og bue så treng ein eit tynt tau, sag og kniv.

Reglar ved skyting med pil og bue:

Finn ein blink – lag eller kjøp blink av villsvin, reinsdyr, hjort eller elg. Dess større blink dess kjekkare! (Kven likar å bomme...) Tips! Finn bilde av eit byttedyr på internett. Nytt ein projektor til å vise bildet på ei stor papp-plate og teikn av omrisset av dyret. Borna kan sjølv sagt vere med på å teikne omrisset. Lag nokre sirkelar for beste treffpunkt med hjerte som beste treff. Blir kjempeflott og spennande blink!

Ha trygg bakgrunn og klart definert tryggleikssone på kantane. Om alle borna har eigne sjølv laga buer, så la kvart born berre ha ei pil kvar. Ingen får gå fram til blinken før alle har skote.

Pilane ein har funne frå steinalderen var svært forseggjort. Nokre var laga av to halvdeler som var sett saman, slik at om pila satt fast i byttedyret og det stakk av så ville ein forhåpentleg finne igjen eine halvdelen. Då trengte ein berre å lage ei halv ny pil...

Prøv å la borna lage forseggjorte piler med å feste fast pilspissar som dei har laga eller funne.

Det er ofte lettare å feste fast spissar på større spyd enn på små piler. Og ein kan kaste spyd i staden for å skyte med pil og bue. Legg spydet eller pila på eit trestykke og splitt den forsiktig i enden. Sett inn pilspissen i splitten og sett den fast med superlim/varmelim eller aller best bek på gamle måten. Nytt sen eller svært tynt tau for å surre splitten fast så den ikkje går opp ved treff og nytt meir lim eller bek til å sikreurringa.

Fiske med meitemark og rognestang

I steinalderen lagde dei fiskekrokar av bein. Dette er kjempeflott om ein kan få låne og vist fram, eller sett på bilder. Men er ein på fisketur med born så er det viktig å få fisk! Kjøp sen og små krokar. Skjær fine fiskestenger frå små rognetre. Bitt fast nokre meter med sen og ein krok. Fest fast meitemark eller sneglar om ein fiskar ved sjøen. Og skitt fiske!

Tema 4) Mat

Sanking i fjøra

Funn i brenningsholer langs kysten tyder på at steinaldermenneska åt mykje av det ein kan finne i fjøra.

Lage steinalderbrød

Her kan du lage meir eller mindre omfattande opplegg.

Du kan plukke grasfrø til dømes frå strandrug med borna og finne ein passende flat stein.

Legg ned på frøa og finn ein annan rund stein og knus frøa til mel.

Har ein funne gode steinar klarer ein å lage eit fint fullkorn mjøl.

Til matlaginga så bruk moderne fullkorn kjøpt i butikken og lag steinalderbrød (Sjå "Christers steinalderbrød" i kapitlet "Mat ute").

Varme vatn med varme steiner

Legg runde steiner i bålet, fyr godt og la dei ligge ei lita stund i bålet medan borna leiter etter mat som sniglar, skjell og krabber (sjå kapitlet "Mat ute"). Ein vaksen kan så legge dei glovarme steinane oppi ei gryte med vatn – som etter kvart som du har oppi fleire steinar blir kokande varmt. Nytt vatnet til å koke strandsniglar, te osv. Husk tryggleik med open eld, glovarme steinar og kokande vatn...

Steike fisk på open eld (sjå også kapitlet "Mat ute")

Fisken som du fikk med rognestanga sløyer du og brett han ut. Fest han på ein pinne og fest pinnen ved bålet. Når kjøttet sletter beina, er han ferdig, og du et han som fingermat. Gjerne med nysteikte steinalderbrød og smør til.

Kokegrop

Dette er den matlagingsteknikken som tek mest tid, men er ein spennande prosess. Kva med kokegrop som del av avslutningsfesten i barnehagen? Borna er berre delvis delaktige – men prøv å engasjere dei mest mogleg. Sjå meir om kokegrop i kapitlet "Friluftsliv".

Tema 5) Medisin

Lag "medisin-te" frå ulike nyttevekstar som til dømes selje. Sjå kapitlet "Mat ute".

Finn knivkjuke. Skjær forsiktig ut ein smultring/armband. Steinaldermannen Otzie hadde med seg dette som medisin. Knusk har og vore nytta som medisin

Tema 6) Smykker og pynt

Vi kan lage steinaldersmykke frå ting vi finn i naturen. Det er mogleg å lage perler av leire. I steinalderen lagde dei svarte og raude perler av leire. Om dei brann leirkulene saman med gras utan luft, vart dei svarte. Brente dei leirkulene med luft, blir dei raudlege.

I tillegg kan vi til dømes nytte:

Perler frå blåskjell er små, men kan limast på eit stykke never osv.

Tenner frå kråkeboller – fine og spennande og har allereie hol til snora

Ta fin never eller bork frå trea.

Eit fint trestykke, konglar eller fjær.

Ha med eit lite bor og eit handbor. Lag hol og fest pyntegjenstandane inn på ei skinnsnor.

Tema 7) Naturgudar og holemaleri

Dersom du er heldig og har helleristningar i ditt nærområde, så er det flott å besøke desse for å få litt inspirasjon.

Holemaleri kan du lage på mange måtar. Ha med fingermaling eller gatekritt (ikkje vassfast) i steinura eller på eit eigna fjell/berg! Finne litt raudleg jord som du fuktar og lagar maleri med i steinura eller på fjellet/berget.

Andre tips:

- Finne mjuke steinar (sandstein/skifer) og risse linjer og strekar inn i med ein hardare stein
- Lage dyresymbol på hardstampa jord med ein pinne.
- Sette opp oljelamper i eit soltilbedingsmønster.
- Lag ulike dansetrinn og seremoniar på steinalderplassen.